

"מקץ שנתיים ימים..."

דודון טל

ההתרוסמות מסמיות העיניים שול העולם הזה, המסתיר על אור ה; צריכה להיעשות בראש ובראשונה על-ידי הליכה ללא כשרות על-פי התורה והמצווה – תכונה הבאה לידי ביטוי בדמותו של יוסף הצדיק. בתוכה צריכה לחיות התודעה החיה שאין כל מציאות מסעית מלבד ה' יתברך, והעולם כולו מתחדש ממנו בכל רגע. תכונה זו, האחרונה, מובלעת בתוקפה בדמותו של יהודה.

א.

להתכוננות בממד הזמן שלושה אופנים אפשריים. המבט הפשוט על המציאות מבחין שלכל המתרחש בהווה יש סיבה בעבר, ולכל שיתרחש בעתיד יש סיבה בהווה. זוהי התפיסה הפשוטה של סיבה ומסובב. לעין האדם נראה כאילו ישנה מציאות ברורה וחוקי טבע מסוימים שלפיהם היא פועלת.

מבט שני אפשרי על המציאות רואה גם הוא ככל סיבה ומסובב. העולם הוא שלשלת נסיבתית, ואולם עיקר הכל הוא סיבת כל הסיבות, ריבונו של עולם, שהוא זה שמסובב את הכל. ובגלל שה' יתברך ברא את העולם הזה לתכלית כלשהי, ויש משמעות ברורה לכל דבר שנברא, אנחנו מבינים שהמחר הוא הסיבה להווה, וההווה הוא הסיבה לעבר. סוף מעשה במחשבה תחילה. בקץ הימים, כאשר יתגלה שה' הוא האלהים ואין עוד מלבדו, יתברר גם שהתכלית שבשבילה נברא העולם היא היא זו שמשפיעה למפרע על כל השינויים הנראים והבלתי נראים לעין האדם בעולם הזה.

מבט כזה על המציאות אמנם לא חורג מגדרי הטבע, ולא פורץ את גבולות העולם, אך הופך אותם על פיהם. אחיזתו של המבט השני היא במקום שהוא מעבר לעולם, אולם הוא דן את המציאות בכלים של המציאות עצמה.

המבט השלישי שנציע כאן מתבונן במציאות בכלים שאינם כלל מתוכה. מבט זה סובר שבעצם אין שום סיבה ומסובב חוץ מה' יתברך בעצמו, אשר כל רגע בורא את כל העולם כולו מחדש. כאשר מוחאים כפיים נשמע צליל, אך מחיאת הכף איננה הסיבה לצליל זה, ולא הרצון להפיק צליל גרם למחיאת הכף. הקב"ה

החליט לפי רצונו לברוא הן את מציאת הכף והן את הצליל שהופק. אין הקב"ה משתמש בשליחים כדי להזיז דבר כלשהו במציאות. הוא בעצמו עושה הכל, ואין המציאות מהווה לו גבול וסתירה. הוא יודע את המציאות בידעה פנימית¹, כאחד היודע את עצמו כביכול, כי המציאות לא יצאה ממנו ולא נתפרדה ממנו כלל². רק בעיניים המוגבלות שלנו, הרגילות למבט הראשון שהובא לעיל, של סיבה ומסובב, אנחנו רואים את העולם כאילו הוא קיים מעצמו, ואחרי עבודה רבה אנו מסוגלים לראות שהכל שלוחיו של ה' הם. אבל האמת לאמיתה אינה כן, אלא הכל הוא יתברך בעצמו ואין חוצה לו, ואין עוד מלבדו. זהו מאמר הקב"ה ביציאת מצרים "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה"³, ודרשו רבותינו ז"ל "ועברתי בארץ מצרים – אני ולא מלאך"⁴. והלא כתוב "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם"⁵, הרי היה כאן משחית, וכן דרשו רבותינו על פסוק "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר"⁶ – "משניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע"⁷. אלא שדיברה תורה בלשון בני אדם וציירה את המציאות בשביל עיני בשר ודם. אך אף-על-פי שהקב"ה משתמש כביכול בשליחיו כדי לפעול במציאות, האמת היא כי הכל זה הוא ורק הוא ואין עוד. "אתה הראת לדעת כי ה' הוא הא-להים אין עוד מלבדו"⁸.

ב.

בתורת הבעש"ט מצאנו שלושה סוגים של התבוננות על המציאות בכלל ועל כל דבר ודבר בפרט⁹. שלושה אלו מקבילים לשלושת המבטים שלנו, והם סוגים של מודעות ותפיסת עולם שבהם תלויים החיים של בני האדם ושל האנושות כולה.

עולמות

המבט הראשון הוא הנקרא 'עולמות'. הנחת היסוד של המתבונן באופן זה היא שהוא נמצא בתוך העולם, וכחלק מן העולם הוא מתבונן על כל שמסביבו. באופן

1. עיין תניא, שער הייחוד והאמונה, פרק ז בפרט, ובשער כולה, העוסק בעניין זה.

2. עיין תניא פרק כט

3. שמות יב יב

4. ילקוט שמעוני בא קצט ד"ה ועברתי בארץ מצרים

5. שמות יב כג

6. שמות יב כב

7. מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה יא ד"ה והגעתם אל

8. דברים ד לה

9. עניין שלושת סוגי ההתבוננות הללו – עולמות, נשמות, א-להות – מופיע בכתר שם טוב א, ומבואר באריכות ב'מאמר השפלות והשמחה' לר' יצחק אייזיק מהומיל; וראה גם הרב יצחק גינזבורג, סוד ה' ליראיו, עמ' קעט.

זה מתגלה המשכת החיות הא־להית לעולם דרך צמצומים רבים ממדרגה למדרגה עד העולם הגשמי הזה¹⁰, ומה שרואה המתבונן זה השתלשלות של כל העניינים הרוחניים והגשמיים מסיבה למסובב, מעילה לעלול.

כאשר אופן התבוננות זה עומד לבדו קרוב הדבר להיות עבודה זרה, שכן נראים הנבראים כאילו הם פועלים מכוחות עצמם. עבודה זרה פונה אל אלהים אחרים, אל האחור¹¹ והזר שבכל דבר. ההסתכלות באחור של הדבר מראה רק את הצד החיצוני שבו בלי יכולת להתעמק בפנימיותו, אך דרך הפנים, אפשר לראות את הפנימיות באופן ישיר, בלא הקדמות. לכן במבט של 'עולמות' ישנו הסתר פנים, כי מה שנגלה לעיניים זה עולם נפרד מה', עולם שמעלים כביכול את מציאותו יתברך. הפך הפנים הוא האחור, העורף, לשון פרעה¹², אשר ראה את עצמו כסיבת המציאות כולה, וכן הוא אומר "לי יאורי ואני עשיתיני"¹³. הוא רואה את עצמו כראש הפירמידה של השתלשלות המציאות. כמו עשו, כך גם עמלק, רואה את עצמו כראשית העולם – "ראשית גויים עמלק". עמלק טוען שהכל מקרה¹⁴, שלשום דבר אין תכלית, אין סיבה אמיתית כוללת ועל כן כולם שווים, הכל חשוך, ואף על פי שיש הבדלים בין דבר לדבר, אי אפשר להבחין בהם. לטענתו חושך קדם לאור, הנחש הקדמוני קדם לאדם הראשון, עשו קדם ליעקב. הוא מתעקש כי הבכורה שלו, והוא חפץ להשתמש בה לטובת עצמו בלבד.

כל רצונו של החושך הוא לקבל לעצמו. טבעו של החושך לבלוע אור. על שבעת המלכים מבני אדם כתוב "וימלוך וימת"¹⁵. מסופרת רק ההשתלשלות שלהם מבלי לדעת את מהות התקשורתם זה בזה. אין להם קשר פנימי אחד עם השני, רק קשר חיצוני בעלמא. עיקר נפילתם הוא מפני רצונם האגואיסטי למלוך.

10. עיין תניא פרק כב

11. עיין תניא שם, וכן בפרק ז, ועיין ליקוטי מוהר"ן נא א

12. 'עבודת הלוי' לר' אהרן הלוי מסטראשעלא, פרשת שמות דף ו עמודה א

13. יחזקאל כט ג

14. עיין מי השילוח ב פרשת חוקת, ד"ה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חוקת; ר' צדוק הכהן מלובלין, ליקוטי מאמרים עמ' 101, 221; רסיסי לילה עמ' 20; מחשבות חרוץ עמ' 19, 107. נראה מכתבי ר' צדוק שגם עמלק אחוז בשורשו בא־להות, שהרי הכל מה', וגם המקרה, ואפילו הרע, הם מה'. כי ודאי ה' יתברך חפץ ברע, אחרת לא היה בורא אותו, אבל עמלק מפריד את הכל מה'. מעשיו נובעים מרצונו ללכת אחרי התאוה, ולשם כך הוא ממציא אידיאולוגיה עמוקה ביותר, לפיה הוא עושה כביכול את רצון ה' בכך שמחזק את הרע ומפריד את העולם מבוראו, שהרי שגם יכולת זו היא מה'. אבל באמת עושה הכל לשם תאוותו. בזה הוא שונה מפרעה, כי עניינו של פרעה הוא תאוה פשוטה, בלי אידיאולוגיה, ואילו עמלק יוצר 'תורות' עמוקות כדי להצדיק את תאוותו. המשותף ביניהם הוא ששורש שניהם נעוץ בעולם הזה, ובמצב של הסתר פנים מצד ה'. ועיין גם מי השילוח א פרשת בשלח ד"ה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון; שם ב, שמואל א ד"ה וילך אליו אגג מעדנות; תפארת יוסף פרשת זכור.

15. בראשית לו לב־לט

הם טענו שאין סיבה אמיתית, אין תכלית לעולם, הכל מקרה, הכל ציד בפי עשו, הכל חוקי הטבע שלפיהם החזק הוא השולט. כל אחד מהם רצה לשים את עצמו בראש הפירמידה.

איך אמנם נוצר החושך? על-ידי השתלשלות מדרגות אין ספור מה? כאשר כל מדרגה נמוכה מקודמתה. כל זה הוא מצב בראשיתי של בריאת העולם שבה קודם כל ברא ה' חושך ורק אחר כך יצר אור. זוהי נקודת המבט מצד העולמות.

נשמות

המבט השני הוא הקרוי 'נשמות'. הנשמה היא חלק א-לוה ממעל שמתלבש בתוך העולם הזה. תנועתה של הנשמה היא קוית, הנשמה פונה אל התכלית. קיימים אמנם סיבה ומסובב, אבל למעלה מהם קיימת סיבת כל הסיבות, הקב"ה, שהוא הקובע את הסדר האמיתי של הדברים – מה למעלה ומה למטה ולא יזוז תכלית הכל הולך. לכן, להבדיל מכל אומות העולם, לישראל יש נשמה שהיא חלק א-לוה ממעל.

עיקר אחיזתו של עם ישראל, הקרקע המוצקה היחידה שאנו בוטחים בה היא ה' יתברך. זוהי תכונתו של יעקב האוחז בעקב¹⁶, המתחיל מתחתוניות העולם, סולם יעקב ניצב ארצה וראשו מגיע השמימה, וכמו יעקב כך גם יוסף – המשכו הישיר, כמאמר הכתוב: "אלה תולדות יעקב יוסף"¹⁷, ובעבור יוסף – צדיק יסוד עולם – ניזון כל העולם. יוסף¹⁸ לא מתעניין בדבר מענייני העולם הזה, ועל כן גם מינויו למשנה למלך מצרים ועיסוקו בענייני העולם הם רק בזכות הכרתו שהכל מה'. יוסף, לפיכך, הוא ביטוי לנשמה שאיננה שייכת לעולם הזה, אך יורדת ומתלבשת בו, כעין קו אור המתלבש בתוך החושך להאירו. אור זה אמנם נוצר אחרי בריאת החושך, אבל סוף מעשה במחשבה תחילה, והוא העיקר והתכלית של הבריאה כולה.

א-להות

המבט השלישי הוא הנקרא א-להות. מנקודת מבט זו הבריאה היא רק פנים שונות של גילוי ה', כי הכל זה הוא יתברך, ואין חוץ ממנו. אופן התבוננות זה מתבטא ביהודה¹⁸, ובדוד המלך היוצא מחלציו ואשר תמיד מסתכל אל רצון ה'. הוא מבין שה' בורא כל רגע את העולם לפי רצונו. הוא עומד תמיד לפני ה' כמו

16. העקב הוא המקום בו האדם מתקשר ונאחז בקרקע, ואכן. עקבו של יעקב הוא כשמיים, אצל ה', ורק שם ישנה קרקע מוצקה ואמיתית בה יכולים אנו לבטוח ולהאמין. ועיין ליקוטי מוהר"ן תנינא ח א.

17. בראשית לו ב

18. עניין יהודה ויוסף מבואר באריכות במי השילוח, ובפרט בחלק א פרשת תולדות, ד"ה ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו, שם שמעון הוא כנגד יהודה, ולוי כנגד יוסף; שם א פרשת וישב ד"ה וישב יעקב; שם א פרשת פנחס ד"ה וירא פנחס בן אלעזר בן אהרון הכהן.

שמובלט מאוד בספר תהילים – "אם אסק שמים שם אתה ואציע שאול הנך"¹⁹, ובכל מקום שהוא נמצא הוא דבוק ברצון ה'. הוא מבין שה' לא רק מתלבש בתוך העולם הזה, אלא הכל הוא, ושכינתו שורה בכל. לכן שלמה המלך זכה לבנות את בית המקדש, עיקר מקום השראת שכינה. טענתו של יהודה היא שנביא עדיף מחכם, כי הוא מקושר כל רגע אל רצון ה' ופועל על פי השראתו, על פי ההבנה מה הוא רצון ה' בכל רגע ורגע, ורצון ה' אצלו הוא הוראת שעה ישירה מה'. (זהו גם עומק מעשה יהודה ותמר, באמור יהודה: "הבה נא אבוא אליך"²⁰, מפני שראה ברוח קדשו שעתיד לצאת ממעשה זה מלך המשיח²¹, והכל בסוף יתברר לטובה, כי כיוון את ליבו לשמים והבין שהכל זה רק ה' יתברך ואין עוד מלבדו).

ג.

עיקר תיקון הבריאה הוא על-ידי יוסף, שהוא הממוצע המחבר את העולמות עם האלהות. אי אפשר להגיע מתוך העולמות לא-להות בלי ממוצע מחבר ביניהם, בלי צדיק שהוא יסוד עולם. יוסף הוא מבורר לגמרי ומסתלק מן הספק. הוא הולך בדיוק על פי הדין, על פי התורה. טענתו היא ש"חכם עדיף מנביא"²².

יש ליוסף רוח הקודש ועל ידה הוא רואה בחלומותיו שהוא עתיד למלוך על אחיו, אבל איננו פוסק על פי החלום למעשה, עד שהוא מבין בחכמתו על פי כללי התורה שזאת ההלכה. יוסף מתבונן בעולם מתוך ה'נשמות', מתוך מבטם של ישראל, שהם עיקר תיקון עולם על-ידי תורה ומצוות. ישראל מביאים את המציאות לידי תכליתה – שיכירו וידעו כל יושבי תבל את ה'. "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש"²³, זהו תפקידו של יוסף – לרומם את המציאות ממבט של 'עולמות', מבטו של עשו הכבול אל הטבע – למבט של 'א-להות', שכולם ידעו שה' הוא הא-להים, בגימטריה הטבע, "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד"²⁴, וזאת על-ידי המיצוע בין העולמות והא-להות – הנשמות.

ד.

אמנם גם יוסף עצמו, לפני שהוא יורד ומתלבש בתוך העולם, צריך לעבור תיקון מסוים, כדי שלא ייפול ולא ייפגע מהסתר הפנים של העולם הזה. הוא צריך להכשיר את עצמו להיות צדיק יסוד עולם בלי להתגאות בכך. לכן כשיוסף מדבר

19. תהלים קלט ח

20. בראשית לח טז

21. זהר ויקרא עא ע"ב

22. בבא בתרא יב ע"א

23. עובדיה א יח

24. דברים ד לט

מתוך תחושה פנימית, מתוך החלום, הוא עדיין לא יכול לתקן את העולם בכך. לכן האחים טוענים כנגדו: "המלך תמלוך עלינו?"²⁵. הם טוענים שלא מספיק שיש לו תחושה אמיתית. כל עוד הוא לא תיקן את עצמו, כל עוד לא הפעיל את שיקול הדעת, אין הוא יכול ללמוד מתוך החלום הלכה למעשה. יעקב אבינו – שמתוך החלום שלו הוא ובניו למדו מה רצון ה', היה כולו מבורר ולא הייתה לו נגיעה עצמית בעניין²⁶, אבל אצל יוסף היה לו רצון משלו למלוכה. ולכן אמרו לו אחיו שמתוך הרהורי דיומא חלום²⁷, מתוך רצונו הפרטי רצה למלוך. אמנם רצון ה' היה מלובש בתוך התחושה הזאת, אך הוא היה צריך לעבור בירור ולגלות שבאמת כל כוחו למלוך הוא מתוך שזה רצון ה'. על יוסף להכיר בכך שבאמת הכל מה', ואין לו שום זכות ושום מעלה מצד עצמו. כל כוחו הוא מצד התכלית האלהית שנברא בשבילה. כשיוסף הבין שה' הוא זה ששם קץ לחושך, הוא זה שמציל אותו ואת ישראל כולו, והוא עצמו אינו אלא כלי ביד ה'; כשהבין שהנהגה של 'לעתיד לבוא' היא 'וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם'²⁸, כלומר – לפנים משורת הדין, שזוהי תכונתו של יהודה; כשיוסף הבין שאין לו לפעול מייד על-פי החלומות והתחושות הפנימיות אף-על-פי שידע שרצון ה' מתלבש בתוכם, אלא צריך לדעת שעתידה המלוכה להינטל ממנו ולעבור ליהודה – רק אז היה יכול להתלבש בתוך העולם הזה בלי להתגאות ובלי לזקוף את מעלותיו לזכותו.

ה.

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על היאר.

בראשית מא א

במבט ראשוני היינו סבורים שאין כאן אלא השתלשלות פשוטה של סדר המאורעות – במקרה אחרי שנתיים פרעה חלם חלום וכו', אבל אמיתו של עניין אינה כן, כי במילה 'ימים' יש אתנחתא, הפסקה והפרדה. פרעה הוא מציאות נפרדת, מציאות של הסתר פנים, וכל עניינו הוא חלום. פרעה תפוס בעולם הזה, עלמא דשיקרא, שכולו חלום, שכן בעולם הזה נסתר ה' ואין שקר גדול מכך. לכן הוא עומד על היאור. היאור הוא מקור הפרנסה של כל ארץ מצרים ואינו תלוי בתפילה, בהתעוררות התחתונים, מה שאין כן ארץ-ישראל שהכל תלוי בה בחסדי ה' יתברך, אם להוריד עלינו גשמים אם לאו. ה' מדבר איתנו דרך הגשמים ואין הוא מדבר עם המצרים דרך היאור.

25. בראשית לו ח

26. מי השילוח א פרשת וישב ד"ה וישב יעקב

27. שם

28. שמות לג יט

קץ שם לחשך, זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום.

מקץ שנתיים ימים, בלילה שפרעה חולם את חלומו, נשלם הבריור של יוסף, הוא הגיע לתיקונו הפרטי ונהיה מוכן לעלות לתפקידו הכללי, מלך וצדיק שהוא יסוד לעולם כולו. באותו לילה השליך יוסף סופית את הכל על השמים בצעקה עמוקה "עד מתי?!". הוא הבין שאין לו זכות מצד עצמו לצאת מהבור, אלא רק בזכות הקץ. ריבונו של עולם – בעל החלומות האמיתי – הוא זה ששלח את החלום לפרעה כדי שיוציא את יוסף מהבור וייתן אותו למלך על כל ארץ מצרים, על כל העולם הגשמי המוגבל במצרינו. כל זמן שיוסף תלה את ישועתו בשר המשקים ולא בה' לבדו, היה צריך לשבת בבור²⁹, וכשהבין שה' הוא זה ששם קץ לחושך, שהוא מלך עוזר ומושיע ומגן, קיבל ישועתו. ממה? מן הקץ, בזכות הקץ. מאותו הקץ שנאמר עליו – "הנה ימים באים"³⁰ – אלו הם הימים האמורים כאן – "מקץ שנתיים ימים". יוסף חיבר את עצמו לנקודה של לעתיד לבוא, לכך שבזכות עצמו אין לו ישועה אלא רק בזכות הקץ שבו יתקיים בגלוי – "וחנותי את אשר אחון וריחמתי את אשר ארחם", בלי זכות וסיבה כל שהיא חוץ מרצונו יתברך כלל. נקודה זו היא תכונתו של יהודה, היודע ומכיר שבכל שנייה ה' בורא את מה שהוא יתברך רוצה בו, ואין שום סיבה אמיתית לשום פרט שבבריאה, אפילו קטן שבקטנים, חוץ מה' יתברך. לכן סוף תיקונו של יוסף מגיע רק כשהוא מודה שהוא עתיד למסור את המלכות ליהודה, וכשהוא מכיר בלב שלם בזה שלא הוא לבדו מתקן את העולם, אלא גם נותן מקום לפי רצון ה' למישהו נוסף. הוא מתקן את הנטייה שלו לרצות במלכותו הבלעדית, ועל כן הוא יכול להתחיל את תפקידו בפועל ממש, ובאותו הלילה ניצל מהבור.

זהו מאמר הכתוב "ויהי מקץ שנתיים ימים" – שנתיים דווקא. 'שנה' לשון שינוי. תכלית כל נברא היא לחזור ולהידבק בה', אך המצב הבסיסי הראשוני של כל נברא הוא שהוא נפרד מה', ונמצא בעולם הזה שמעלים את ייחוד ה', ומציג לעין רק השתלשלות סיבה ומסובב – שהיא, כאמור, הסתר הפנים, האחור והעורף של השגחת ה', שאליהם כבול פרעה.

לפיכך הודיע הקב"ה ליוסף הצדיק ולנו, שמן העולם הזה כמו שהוא, ועד הקץ שעליו נאמר "הנה ימים באים", שהוא מצב של דביקות בה' – עד המצב

29. עיין רש"י בראשית מ כג

30. "הנה ימים באים... והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ה'" עמוס ח יא. פשוטם של דברים שם אינו עוסק לכאורה בימות המשיח אלא בימי הגלות, והם מתקיימים בפרט בדורנו – הדור האחרון לגלות, והראשון לגאולה, שרואים אנו את דברי הנביא בעינינו ממש. המשך הנבואה כבר נתקיים בנו "ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו", ואפשר כבר לקרוא את סוף הפסוק בלשון אחרת: "ולא? [=הייתכן שלא יעלה דבר מחיפושיהם?] ימצאו!", כי וודאי ימצאו, שהרי קרוב ה' לכל קוראיו באמת, ואם ידרשוהו באמת ימצאו. קרוב ה', באמת, ולא רק בספרים. באמת!

האמיתי של העולם הזה – יש מרחק של שנתיים ימים, מרחק של שני שינויים שצריך לעבור. הראשון הוא המעבר מן העולמות לנשמות, בחינתו של יוסף, ומשם לאופן ההתבוננות הרואה בכל א־להות, תכונתו של יהודה.

יהי רצון שנזכה בעזרת ה' לעבור את שני השינויים האלו, ושיתגלה לנו מתוך כך ייחודו יתברך באמת, ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו אמן.